

Eemeli Mäkelä

TUHKASEN SEMINAARI

Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelma ja opiskelijat 1890–1905

Yhteiskuntatieteellinen tiedekunta
Kandidaatin tutkielma
10/2020

TIIVISTELMÄ

Eemeli Mäkelä: Tuhkasen seminaari: Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelma ja opiskelijat 1890–1905
Kandidaatin tutkielma
Tampereen yliopisto
Historian tutkinto-ohjelma
10/2020

Suomessa kansanopetuksen järjestämistä ja muotoa on suunniteltu jo 1600-luvulta lähtien. Kuitenkin vasta 1800-luvulla suunnitelmat muuttuivat teoiksi kansakouluasetuksen myötä. Myöhemmin kansakoulun asemaa vahvistettiin piirijakoasetuksella vuonna 1898 ja lopulta oppivelvollisuudella vuonna 1921. Kiertokoulut olivat kuitenkin toimineet kansanopetuksen kentällä Suomessa jo 1700-luvulta lähtien ja seurakunnat hakivat niistä kansakoululle haastajaa vielä 1800-luvun lopulla.

Tässä tutkimuksessa perehdytään Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaariin, joka koulutti kiertokouluopettajia vuosina 1890–1919. Tämän jälkeen seminaaritoimintaa Hämeenlinnassa jatkoi kansakouluseminaari, jonka toiminnasta nykyinen Tampereen yliopistossa toimiva luokanopettajakoulutus on periytynyt. Tutkimuksen aineistona on Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin johtokunnan kokouspöytäkirjoja sekä seminaarin päiväkirjoja. Lisäksi mukana on seminaarin johtajan julkaisema albumi vuodelta 1905, jossa on myös mukana entisten opiskelijoiden tervehdyskirjeitä seminaarille. Tarkasteluväli tutkimuksessa on rajattu vuosiin 1890–1905.

Tutkimuksen tarkoituksena on tarkastella seminaarin opetusohjelmaa sen alkutaipaleilla ja millaiset tavoitteet sillä oli. Lisäksi tutkitaan seminaarin opiskelijoiden valikoitumista ja miten he seminaarin opetuksen kokivat. Luonteeltaan tutkimus on laadullinen ja tutkimusmenetelmänä käytetään historiallista aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Aineistoa ei ole tarkastella ennalta määrätyn teorian valossa. Tutkimuksen lähtökohdat ovat mikrohistoriassa ja yhteisöhistoriassa.

Opetusohjelma kiertokouluopettajaseminaarin ensimmäisen 15 vuoden ajan pysyi melko samanlaisena. Opetettavat aineet mukailivat paljon kansakoulun opetusohjelmaa. Painotus oli vahvasti lukemaan oppimisessä. Opetusvälineet hankittiin seminaariin sieltä mistä saatiin. Tavoitteena oli sytyttää tuleviin opettajiin palo opetukseen ja sen järjestämiseen. Opettajat olivat kuitenkin asialle omistautuneita ja opiskelijat suhtautuivat heihin myönteisesti. Aineiston perusteella opiskeluaikojä muisteltiin lämmöllä ja seminaarin opit sekä neuvot pysyivät opiskelijoiden mukana pitkään.

Avainsanat: kiertokoulu, kiertokouluopettajaseminaari, opetussuunnitelma, mikrohistoria, yhteisöhistoria, kasvatushistoria

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	4
1.1	TUTKIMUKSEN AIHE JA TUTKIMUSKYSYMYKSET	4
1.2	AIEMPI TUTKIMUS JA TUTKIMUSKIRJALLISUUS	5
1.3	AINEISTO JA TUTKIMUSMENETELMÄT	6
1.4	TUTKIELMAN RAKENNE	8
2	KANSANOPETUS JA KIERTOKOULU	9
2.1	KANSANOPETUKSEN JÄRJESTÄMISEN JA KEHITYKSEN VARHAISVAIHEET	9
2.2	KIERTOKOULUT	11
3	TUHKASEN SEMINAARI.....	14
3.1	HÄMEENLINNAN KIERTOKOULUSEMINAARI	14
3.2	OPETUSSUUNNITELMA	16
4	SEMINAARIYHTEISÖ.....	19
4.1	JOHTAJA TUHKANEN.....	19
4.2	SEMINAARIN OPISKELIJAT.....	20
5	JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET.....	23
	LÄHTEET JA KIRJALLISUUS	26

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe ja tutkimuskysymykset

Koulutus ja kasvatustilanteet ilmentävät yhteiskuntaa ja sen arvoja. Historiallisesta näkökulmasta niiden tutkiminen kertoo paljon siitä, mihin suuntaan kansakunta on koulutuksen kautta haluttu rakentaa ja kansaisten sivistystä muokata. Koska opettajat ovat kansalaisten koulutuksessa etulinjassa, on heidän merkityksensä kansan kouluttautumiselle erittäin tärkeä. Opettajankoulutus taas antaa opettajille tarvittavat työkalut opetuksen järjestämiseen ja muokkaa opettajan ammatillista identiteettiä, joka myöhemmin vaikuttaa opettamiseen ja sitä kautta myös oppimiseen.¹ Suomessa on opettajankoulutuksessa pitkä historia ja tämän tutkielman aihe käsittelee siitä vähemmän tutkittua osa-aluetta, kiertokouluopettajaseminaaria.

Tässä tutkielmassa perehdyn suomalaisiin kiertokouluihin ja tarkemmin ottaen Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaariin, joka perustettiin vuonna 1890 ja jatkoi vuoteen 1919 asti, jolloin seminaarin opetus muutettiin kansakouluopettajia valmistavaksi. 1800-luvun loppupuolella oli samankaltaisia seminaareja jo perustettu Sortavalan, Kotkaan sekä Helsinkiin suomalainen ja ruotsalainen seminaari.² Yksi merkittävä henkilö Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin historiassa on Johan Henrik Tuhkanen (1853–1932), joka oli yhtenä henkilönä perustamassa seminaaria Hämeenlinnaan ja toimi koko sen olemassaolon ajan kyseisen seminaarin johtajana. Hämeenlinnan kiertokouluseminaarista onkin käytetty nimitystä ”Tuhkanen seminaari”, joka hyvin kuvaa hänen vaikutustaan seminaarin perustamiseen sekä toimintaan.

Kiertokoulut tai toiselta nimeltään pitäjänkoulut, olivat opetuksen muoto, jossa opettaja vietti kylässä muutamia viikkoja ja piti opetusta lähiseudun lapsille sekä nuorille jossain paikallisessa tilassa. Tilat vaihtelivat kyläkouluista aina paikallisen maanviljelijän ylimääräiseen pirttiin. Kiertokoulut olivat yleensä seurakuntien ylläpitämiä ja niiden tarkoituksena oli luku- ja

¹ Mm. Quicke 1996; Hargreaves 2000.

² Heporauta 1945, 188; Rantala 2011, 278.

kirjoitustaidon kartuttamisen lisäksi valmistaa kansalaisia rippikouluun. Opetuksen pääpaino oli hengellistä, vaikkakin myöhemmin vuosikymmeninä kansakoulun painostuksesta opetus monipuolistui. Monilla syrjäseuduilla kiertokoulut olivat ainoa mahdollinen tapa järjestää opetusta, vaikka kansakoulut rupesivat yleistymään 1866 kansakouluasetuksen jälkeen 1900-luvulle tultaessa. Ne säilyttivät vielä suosiotaan Suomen itsenäistymiseen asti vuonna 1917 mutta oppivelvollisuuslain tullessa 1921 rupesivat viimeisimmätkin kiertokoulut katoamaan maasta. Viimeinen kiertokoulu toimi kuitenkin vielä vuoteen 1950 asti.

Pääpaino tutkielmassa on seminaarin opetussuunnitelmassa, mitä ja miten erilaisia oppiaineita seminaarissa opetettiin. Lisäksi pyrin tarkastelemaan opetusta myös seminaarin opiskelijoiden näkökulmasta, millaisia opiskelijoita seminaaria kävi ja miten he opetuksen kokivat. Tutkimuskysymykseni muodostuu kahdesta osasta:

1. Mitkä nähtiin Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelman tavoitteiksi vuosina 1890–1905?
2. Miten tämä näkyi opiskelijavalinnoissa ja opiskelijoiden kokemuksissa seminaarin opinnoista?

1.2 Aiempi tutkimus ja tutkimuskirjallisuus

Suomalaisesta koululaitosta on tutkittu paljon. Kuitenkin kiertokouluja ja kiertokouluseminareja Suomessa on tutkittu historian tutkimuksessa melko vähän, joka jo aiheutti hieman hankaluuksia löytää tutkimuskirjallisuutta tähän tutkielmaan. Urpo Syrjän tutkimus ”J.H. Tuhkanen ja hänen seminaarinsa” on kattavin löytämäni kiertokouluseminaria koskeva tutkimus, jonka alkusanoissa hän myös myöntää Suomen kiertokoululaitoksen tutkimuksen olevan vähäistä, nimittäen sitä kyntämättömäksi saraksi.³ Kiertokouluista ja Tuhkasen seminaarista on jonkun verran myös kirjoitettu Suomen opettajakoulutuksen ja kansakoululaitoksen historiaa koskevissa tutkimuksissa, kuten Tuula Hyyrön väitöskirjassa ”Alakansakouluopettajien val-

³ Syrjä 1973, 8.

mistuksen kehitys Suomessa vuosina 1866-1939” ja Heporaudan sekä Halilan Suomen kansakouluhistoriaa käsittelevissä kirjoissa.⁴ Uudempaa tutkimusta on kuitenkin vaikeampi löytää. Tutkimuskohteen vähäisen tutkimuksen johdosta aihe voitaisiin nähdä marginaalihistoriallisena tutkimuksena.

Tarkemman kiertokouluja koskevan tutkimuskirjallisuuden puuttumisen vuoksi pääasiallinen tutkimuskirjallisuuteni kattaa Suomen kansakoululaitoksen historian tutkimusta käsitteleviä kirjoja. Kiertokoulu toimi kansakoulun rinnalla ja näissä teoksissa myös viitataan kiertokouluihin ja niiden vaikutuksiin kansakoululaitoksen rakentumisessa. Hyödynsin tutkimuksessa myös kasvatustieteellistä kirjallisuutta.

1.3 Aineisto ja tutkimusmenetelmät

Pääasiallinen aineistoni koostuu Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin johtokunnan kokousten pöytäkirjoista, joita johtokunnan kokouksista tehtiin vuosilta 1890–1920, sekä seminaarin päiväkirjoista. Päiväkirjoja tehtiin vuosilta 1892–1918 ja ne pitävät sisällään seminaarin opetuksen päivittäisen lukujärjestyksen sekä muita seminaarin tapahtumia. Näiden lisäksi aikalaislähteenä käytän Tuhkasen vuonna 1905 toimittamaa Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin albumia, joka pitää sisällään tietoa, kirjoituksia, kuvia ja kirjeitä seminaarin 15-vuotisen taipaleen toiminnasta.⁵

Koska tutkimukseni rajoittuu seminaarin ensimmäisen 15 vuoden tarkastelemiseen, tutkin lähteistä aikaväliä 1890–1905. Tämä rajoitus on tehty siksi, että seminaarin albumi julkaistiin vuonna 1905 ja on tärkeänä osana tutkimuksen lähteitä. Tuona aikana seminaari oli jo vakiinnuttanut asemansa kansanopetuksen kentällä ja sen jälkeen kiertokoulut sekä niiden seminaarit rupesivat väistymään kansakoulujen edestä.

Tutkimuksen lähtökohdat ovat mikrohistoriassa ja yhteisöhistoriassa. Mikrohistoria ei ole tutkimusmetodi, vaan pikemminkin tapa kuvata tutkimuksen yleistä strategiaa, lähtökohtia ja

⁴ Heporauta 1945; Halila 1949; Hyyrö 2006.

⁵ Tuhkanen 1905.

valintoja.⁶ Yhteisöhistoriakin terminä kuvaa enemmänkin tutkimuskohdetta, kuin tutkimuksen metodeja. Mikrohistorialliselle lähtökohdalle on luonteenomaista, että tutkittava ilmiö on jollain tavalla rajattu ja suppea.⁷ Tämän tutkimuksen yhtenä tarkoituksena on nostaa esiin aiemmin pienemmälle huomiolle historian tutkimuksessa tarkasteltua ryhmää. Mentaliteettihistoria tai ”history from below”- suuntaus käsitteinä usein yhdistetään mikrohistoriaan, vaikkakin niissä muutosta kuvataan erilaisin tavoin ja tutkimuskohde pyritään tuomaan esiin uudella tavalla.⁸ Siksi koen mikrohistorian kuvaavan paremmin tutkimukseni otetta. Mikrohistoriallisen tarkastelun etu ei ole yksityiskohtiin pureutuvassa mikrotasossa itsessään, vaan mahdollisuudessa uusien asiayhteyksien, oivallusten ja löytöjen saamiseen irti lähdeaineistosta.⁹ Yhteisöhistoria taas tarjoaa oman näkökulmansa keskittyen tiettyyn yhteisöön. Tarkoitukseni on kuitenkin tutkia suuremmasta ilmiöstä (Suomen kansanopetus ja sen kehitys) pienempää osuutta (kiertokouluja ja kiertokouluseminaareja), jolloin toivottavasti saamme parempaa käsitystä molemmista ja miten ne ovat olleet toisiinsa yhteydessä. Kokonaistarkastelu helposti silottaa kuvaa kehityksestä, jolloin pienemmät kriisit, katkokset tai mukana olleet tekijät jäävät pienemmälle huomiolle.¹⁰ Tässä tutkimuksessa nostan esiin myös näitä pienempiä tekijöitä.

Tutkimusmenetelmänä käytän historiallista aineistolähtöistä sisällönanalyysia. Se sopii väljänä teoreettisena kehyksenä kvalitatiivisiin tutkimuksiin, joissa on esimerkiksi kirjojen, artikkelien, kirjeiden, raporttien tai muun kirjalliseen muotoon saatetun materiaalin analyysia.¹¹ Tarkoituksena on analysoida kokousten pöytäkirjojen, päiväkirjojen ja kiertokouluseminaarin albumin sisältöä, strukturoida, pelkistää, ryhmitellä ja löytää yhteyksiä. Historiallisessa analyysissa ja osassa aineistoanalyysseilla toteutetuista tutkimuksista on kyse maailmasuhteesta, jossa ihminen ikään kuin tarkastelee todellisuutta ulkopuolelta.¹² Totuus on sen tuottamista, miltä kokonaisnäkyminen ja tutkittavat asiat siihen suhteessa näyttävät.¹³ Historiantutkimuksen prosessi pyrkii menneisyyden lähteiden tulkitsemiseen, jossa tutkija antaa tutkittavalle aiheelle oman näkökulmansa ja pyrkii selittämisen sijasta ymmärtämään tutkimusaihettaan.

⁶ Peltonen 1999, 21.

⁷ Nieminen 2003, 16.

⁸ Peltonen 1999, 13.

⁹ Peltonen 1999, 38.

¹⁰ Peltonen 1999, 37.

¹¹ Tuomi & Sarajärvi 2018, 87.

¹² Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.

¹³ Tuomi & Sarajärvi 2018, 88.

Tulkinnallisuus ja ymmärtäminen mahdollistavat menneisyyden monikirjoisuuden ymmärtämisen: historian tutkimuksessa tulee sallia menneisyyden ristiriitaisuudet, eikä pyrkiä selittämään niitä pois.¹⁴ Historia tutkii ihmisen ajattelua: sitä, millaisia käsitteellistämisiä, käsittämisiä sekä merkityksenantoja menneisyydessä oli.¹⁵ Historiantutkija voi vain lähestyä menneisyyden tapahtumaa ja väittää tietyllä todennäköisyydellä, miten asiat ovat saattaneet olla.¹⁶ Historiantutkija valitsee metodinsa sen mukaan, minkälainen aineisto hänellä on.¹⁷ Aineisto on pääasiallisesti kvalitatiivista, vaikkakin sen mukana on myös suurempaa aikaväliä tarkastelevia tilastoja, joita voisi tutkia kvantitatiivisilla menetelmillä. Keskityn kuitenkin enemmän hyödyntämään kvalitatiivista osaa aineistosta, ja tutkimusmenetelmät tulevat olemaan sen mukaisia. Edellä mainittujen pohdintojen valossa koen, että sisällönanalyysi sopii mainiosti tutkimusmenetelmäksi myös historian tutkimuksessa.

1.4 Tutkielman rakenne

Tutkielma jakaantuu kolmeen suurempaan osaan. Ensimmäisessä osassa käsitellään suomalaisen koululaitoksen historiaa aina 1600-luvulta 1900-luvun alkuun. Pääpaino on kiertokouluissa sekä alkuopetuksessa ja miten ne olivat mukana muovaamassa suomalaista kansanopetusta. Tarkemmin tarkastelen myös kiertokouluopettajaseminaareja ja miten ne kehittivät 1900-luvulle tultaessa. Toisessa osassa tarkastelen Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaaria, sen syntymistä ja toimintaa. Tutkin Tuhkasen seminaarin opetussuunnitelmaa ja millaista opetusta seminaarissa annettiin. Lisäksi tarkastelen seminaaria sen opiskelijoiden näkökulmasta, miten he opetuksen seminaarissa kokivat ja millaisia henkilöitä seminaariin hakeutui. Viimeisessä osassa koon kaiken yhteen ja esittelen johtopäätöksiäni sekä tulkintojani, joihin tulin analysoidessani tutkimuksessa käytettyjä lähteitä vastatessani tutkimuskysymyksiini. Nostan myös esiin kritiikkiä ja puutteellisuutta tutkimuksessa käytetyistä lähteistä sekä pohdin jatkotutkimusmahdollisuuksia.

¹⁴ Kaartinen & Korhonen 2005, 168.

¹⁵ Kaartinen & Korhonen 2005, 186.

¹⁶ Autio & Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 21.

¹⁷ Autio & Katajala-Peltomaa & Vuolanto 2001, 23.

2 KANSANOPETUS JA KIERTOKOULU

2.1 Kansanopetuksen järjestämisen ja kehityksen varhaisvaiheet

Suomen kansanopetuksen isänä toisinaan on kutsuttu piispa Johannes Gezelius vanhemmaa, joka vuonna 1666 lähetti papistolle kiertokirjeen. Siinä hän painotti sisäluvun merkitystä ja kehotti rovasteja hankkimaan jokaiseen kylään vähintään yhden henkilön, joka maksua vastaan opettaisi kansalaisia lukemaan kirjaa. Tätä voidaan pitää jo alkusysäyksenä kiertokoulujen syntymiselle.¹⁸ Hän antoi myös yleisiä ohjeita katekismuksen opettamiseen ja vaati pappeja pitämään kirjaa kansalaisten ulkolukutaidoista. Taitoa tarkastettiin katolilaista alkuperää olevilla lukukinkereillä. Ehtoolliselle ja avioliittoon haluavan oli osattava katekismusta ja sen opetuksesta kehittyi myöhemmin rippikoulu.¹⁹ Gezeliuksen suunnitelma oli siinä mielessä kehittynyt, että se huomioi myös maaseudun opetuksen. Vuoden 1724 koulujärjestys kuitenkin jättivät koulut Suomessa piispojen valvonnan alle.²⁰ Pian tämän jälkeen ruvettiin pitäjänkouluja perustamaan.

Sisäluvun taitoa alettiin vaatia yhä enemmän rippikoulua varten ja vuonna 1762 julistettiin kuninkaallinen päätös, jonka mukaan seuduilla, joissa niiden koko vaati ja lukkari ei voinut hoitaa kirkkolain mukaista opetusta, oli sinne seurakuntien palkattava lastenopettaja. Opetuspaikka- ja aika oli seurakunnan päätettävissä ja näin oli kiertokoulujen perustaminen virallinen asia.²¹ Muutama vuosi sen jälkeen tuli ihan laajempikin aloite hallitukselta kansakoululaitoksen aikaansaamiseksi kiinteällä rahaverolla koulujen perustamista varten, joka kuitenkin raukesi tyhjiin.²² Kansakaan ei osoittanut suurta myötätuntoa tämän kaltaisille hankkeille ja koulumestarien palkkaaminen nostettiin usein moneen kertaan pöydälle, kunnes siihen taivuttiin.²³ Aika ei vielä vaikuttanut kypsältä koko maata kattavan opetuksen järjestämiseen.

¹⁸ Halila 1949, 21.

¹⁹ Heporauta 1945, 15.

²⁰ Nikander 2011, 141.

²¹ Heporauta 1945, 18.

²² Halila 1949, 56.

²³ Heporauta 1945, 19.

1800-luvulle tultaessa uusia ehdotuksia kansanopetuksen parantamisesta ruvettiin tuomaan enemmän esiin. Papisto ehdotti jokaiseen kuntaan perustettavia kiertäviä kouluja, joissa vuosittain muutaman kuukauden ajan annettaisiin opetusta sisäluvussa ja kristinopissa, kirjoituksessa ja laskennossa, historiassa, maantiedossa ja kirkkolaulussa. Ehdotus ei kuitenkaan mennyt läpi mutta avasi avarampia näköaloja kansanopetuksen kehittämistyöhön.²⁴ Senaattiin saapui vuonna 1857 monia ehdotuksia kansanopetuksen järjestämisestä, joista useimmat olivat sitä mieltä, että kansakoululaitos tulisi olla rippikouluun valmistava, kiertävä tai kiinteä, mutta ei kuitenkaan pakollinen. Näistä kootun mietinnön pohjalta 24.3.1858 keisari hyväksyi senaatin ehdotuksen ja huhtikuussa annettiin ”Armollinen julistus perustuksista kansanopetuksen järjestämisestä varten Suomen Suurruhtinaanmassa”.²⁵ Julistuksessa säädettiin kansakoululaitoksen perusteet. Alkuopetus jäi yhä kodin vastuulle, vaikkakin sen pystyi korvaamaan pyhä- tai kyläkoulujen opetuksella.²⁶ Näin tällä julistuksella ylempi opetus irrotettiin kirkon käsistä, vaikkakin sen toimeksi jäi yhä alkuopetuksen toteuttaminen yhdessä kotien kanssa.

Keisari antoi kansakouluasetuksen 11.5.1866, jossa määritettiin kansakoulun asema. Tämä asetus muodosti kansakoulun toiminnan perustan puoleksi vuosisadaksi.²⁷ Kansakouluasetukseen kirjattiin Cygnaeuksen ehdotus kansanopetuksen järjestämisestä.²⁸ Ensimmäinen kansakouluseminaari perustettiin Jyväskylään jo vuonna 1863 Cygnaeuksen suositusten mukaan, jonka toiminta pohjautui saman vuonna annettuun asetukseen väliaikaisen seminaarin perustamisesta Suomeen.²⁹ Seminaari jäi Jyväskylään kuitenkin vakituisesti ja uusia kansakouluseminaareja perustettiin myös mm. Raaheen ja Raumalle. Oppikoulu myös perustettiin vuosien 1840–1880 erilaisilla säädöksillä. Kansakunnan rakentamisen taustojen samankaltaisuudesta huolimatta erotti kansakoulua ja oppikoulua pedagogisatteelliset lähtökohdat – kansakoulun perustamista siivitti filantropia ja oppikoulua uushumanismi.³⁰ Tämä näkee esimerkiksi siinä, että molemmissa opettajankoulutus järjestettiin erikseen.

²⁴ Halila 1949, 99.

²⁵ Heporauta 1945, 59.

²⁶ Melin 1977, 14.

²⁷ Kivirauma 1987, 44.

²⁸ Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2011, 22.

²⁹ Nurmi 1979, 43.

³⁰ Ahonen 2011, 239.

2.2 Kiertokoulut

Kiertokoulut, jotka tunnettiin myös pitäjänkouluihin tai pikkukouluihin, oli opetuksen muoto, jossa opettaja kierteli pitäjissä pitäen opetusta muutamista viikoista pariin kuukauteen aina yhdessä paikassa. Pitäjät oli tätä tarkoitusta varten yleensä jaettu lukuruotuihin, joita myös kutsuttiin koulu- tai kinkeripiireiksi.³¹ Nämä yleensä jakautuivat seurakunnan varallisuuden mukaan. Opetustilat olivat yleensä paikallisten talollisten joutilaita huoneita, jotka eivät useimmiten olleet hirveän mukavia ja opetuskalusteina usein käytettiin talon kalusteita.³² Palkkana opetuksesta toimi yleensä vapaa asunto koulunpitopaikassa, viljaa sekä usein kymmenestä pennistä muutamaa markkaa rahaa per oppilas. Kehnon palkan vuoksi kiertokouluopettajan usein tekivät jotain sivutyötä. Varsin erilaisilla ammateissa ja töissä opettajan olivat leipäänsä hankkineet, kuten lainakirjaston hoidossa, kalastuksessa, suntion töissä, rakennustyöläisenä tai jopa huutokauppojen kirjurina.³³ Tämä tarkoitti, että kiertokouluopettajan toimessa työskennelleet eivät välttämättä olleet työhön muodollisesti päteviä. Joskus kiertokouluopettajan ura lähti käyntiin pitäjän tarpeesta.

Ohjesääntöjen ja määräysten antamat kuvat eivät useimmiten vastanneet todellisuutta. Ohjesääntöjä alkuopetukseen rupesi ilmestymään muutenkin vasta 1890-luvun alussa, vaikkakin yksityisillä seurakunnilla omia sääntöjä saattoi olla jo aiemminkin.³⁴ Tämä tarkoitti, että ennen 1900-luvun loppua alkuopetuksen toteuttamiseen ei ollut olemassa yhtenäistä opetussuunnitelmaa. Papiston alkuopetuksen valvonnassa oli suurta vaihtelua ja alkukoulujen yleistyessä sekä oppilasmäärän kasvaessa olosuhteiden tilanne paheni.³⁵ Myöhemmin mallina ruvettiin kuitenkin käyttämään kansakoulujen opetussuunnitelmia, joita muokattiin soveltumaan resurssien ja alkukoulujen tavoitteiden sallimissa rajoissa.

Oppiaineina tavallisemmin toimi lukeminen, kristinoppi, laskento, kirjoitus ja joskus kirkkolaulu sekä muu oppiaine. Lukuajat vaihtelivat suuresti ei vain hiippa- ja rovastikuntien välillä, vaan myös saman seurakunnan eri koulualueiden kesken.³⁶ Kiertokouluja oli jo toiminnassa, kun kansakoulun perustamisesta keskusteltiin. Suomen Kasvatusopillisen Yhdistyksen vuonna 1868 teettämässä tiedonannossa selvisi, ettei Suomessa kyseisenä vuonna ollut

³¹ Hyyrö 2011, 334.

³² Hyyrö 2011, 334.

³³ Syrjä 1973, 70–71.

³⁴ Melin 1977, 62.

³⁵ Melin 1977, 60.

³⁶ Melin 1977, 60.

juurikaan yhtään kuntia, joissa ei olisi vähintään yhtä kiertokoulunopettajaa.³⁷ Tämä kuitenkin vielä tarkoitti, että kylässä saattoi olla rippikoulun lisäksi ehkä lukkarikoulu, eli ns. laiskainkoulu, eikä välttämättä kattavampaa opetusta.³⁸ Pyhäkoulut ja lukkarinkoulut olivat myös käytössä samoihin aikoihin sekä myös rippikoulu alkoi toimia säännöllisemmin.

Kiertokoulujen ja kansakoulujen suhde alkoi hiertämään 1800-luvun loppupuolella, jolloin kysymys kansanopetuksen järjestäjän valitseminen maallikkojen ja kirkon välillä muuttuu puhtaasti valtakysymykseksi. Kansakoulukysymys jakoi säätyjä ja myös kansaa. Kiertokouluja ei haluttu kokonaan poistaa, sillä ne korvasivat ongelmalliseksi osoittautunutta alkuopetuksen puutetta mutta niiden asemaa ei myöskään haluttu korostaa yli kansakoulun. Ne nähtiin väliaikaisina ratkaisuin. Huomattava kuitenkin on, että vielä 1840-luvulla enemmistö sivistyneistöstä kannatti rippikouluun valmistavia kiertäviä pitäjänkouluja, jotka olisi pääasiassa tarkoitettu niille, jotka eivät oppia saisi kotoa. Pikku- ja kiertokoulujen vaatijat lähtivät liikkeelle kansakoulujen puutteellisuuden vuoksi.

Syrjäseuduilla kansakoulujen vaikutus jäi yhä heikoksi. Anomuksia ja ehdotuksia tehtiin paljon kiertokoulujen kehittämiseksi ja monet näistä ehdotuksista asettivat sen suoraan kilpailemaan kansakoulun kanssa. Kierto- ja pikkukoulut eivät kuitenkaan syrjäyttäneet kokonaan kansakoulua. Tämä keskustelu 1870- ja 1880-luvuilla kuitenkin selkeästi haittasi kansakoulun kehitystä. Parikymmentä vuotta kansakouluasetuksen jälkeenkin oli Suomessa vielä sata kuntaa, joissa ei toiminut yhtään kansakoulua. Tilanteen korjaamiseksi vuonna 1898 säädettiin piirijakoasetus, joka tihensi koulujen verkostoa määräämällä kuntia perustamaan kouluja jokaiseen piiriin. Tämä oli kansakoulun lopullinen läpimurto ja vuonna 1906 oli jo kaikissa Suomen kunnissa vähintään yksi koulu.

Kansakoulun yleistyttyä nousi kiertokoulujen asema myös keskustelun kohteeksi. Monet kansakoulun kannattajat, esimerkiksi Uno Cygnaeus, pitivät kiertokoulua tarpeettomana ja uskoivat vanhempien pystyvän antamaan lapsilleen tarpeellisen pohjakoulutuksen kansakouluun.³⁹ Papiston menetettyään otteensa kansakouluista opetuksen siirtyessä kuntien vastuulle, löysivät he uuden toimialan kierto- ja pikkukouluista. Vuoden 1886 kirkolliskokouksessa rovasti V. Petterson ja tohtori A.A. Granfelt nostivat esiin kysymyksen kiertokoulujen

³⁷ Heporauta 1945, 96.

³⁸ Hyyrö 2011, 334.

³⁹ Syrjä 1973, 14.

saattamisesta ajan mukaiseen kuntoon, jolloin ne voisivat antaa kansalaisille tarpeellisen tietomäärän niin henkisessä kuin maallisessakin suhteessa.⁴⁰

Alkusysäys kiertokouluopettajaseminaarien perustamiseen tuli vuonna 1872 valtiopäivillä, jossa teologian tohtori A.E. Granfelt pappissäädyssä teki anomuksen erityisten oppilaitosten perustamiseen, joissa valmistettaisiin opettajia lastenkouluihin.⁴¹ Anomus kuitenkin hylättiin. Turun pappeinkokouksessa vuonna 1875 keskusteltiin kristillisen alkuopetuksen järjestämisestä ja siellä esitettiin kiertävien pikkukoulujen toimivan kansakouluopetuksen pohjana. Kunnat velvoitettaisiin perustamaan kiertokouluja ja valtion seminaareja, joissa opettajia näihin kouluihin koulutettaisiin. Esitys hylättiin kuitenkin pienellä enemmistöllä. Vaikka tämä päätös lakkautti keskustelun kiertokouluseminaareista ja kiertokoulujen perustamisesta muutamaksi vuodeksi, myönnettiin kuitenkin 2000 markkaa vuosittain annettavaksi valtiopäivillä 1877–1878 sellaisille kansakoulunopettajille, jotka ottaisivat valmistaakseen kiertokoulujen opettajia.⁴² Tulevina vuosina moni kansakoulunopettaja tähän toimeen myös ryhtyi.⁴³

Apurahaa valtiolta haettiin myös vuoden 1886 kirkolliskokouksessa kiertokouluopettajien kouluttamiseen, joka jaettaisiin hiippakuntien kesken. 6000 markan apuraha siihen myönnettiin.⁴⁴ Tämä ei kuitenkaan vielä riittänyt, vaan seuraavana vuonna kirkkoherra Elias Bergroth huomautti, että kansakoulunopettajissa oli huomattavissa epäkristillistä henkeä, eikä heihin voisi luottaa kiertokoulunopettajien kouluttamisessa. Tarvittaisiin oma yksivuotinen seminaari, joka kiertokoulunopettajia kouluttaisi. Tämä synnytti runsaasti keskustelua myös kokouksen ulkopuolella. Kansakoulun kannattajat paheksuivat ajatusta ja eivät pitäneet syytöksistä kansakoulunopettajia kohtaan, vaikkakin syytösten todellista laitaa oli vaikeaa todistaa suuntaan tai toiseen. Vuonna 1888 Tampereen pappeinkokouksessa päätettiin jatkaa seminaarihankkeen kehittämistä yksityisin varoin. Valtiolta haettaisiin kuitenkin myös apurahanomuksia. Seuraavalla vuosikymmenellä näitä erityisiä seminaareja ruvettiinkin enemmän perustamaan. Ensimmäinen seminaari perustettiin Sortavalaan toisen seminaarin yhteyteen vuonna 1890.⁴⁵ Samana vuonna sai alkunsa myös Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaari.

⁴⁰ Heporauta 1945, 126.

⁴¹ Nurmi 1979, 79.

⁴² Heporauta 1945, 120.

⁴³ Syrjä 1973, 15.

⁴⁴ Heporauta 1945, 126.

⁴⁵ Rantala 2011, 278.

3 TUHKASEN SEMINAARI

3.1 Hämeenlinnan kiertokouluseminaari

Tarve kiertokoulun opettajille oli 1800-luvun lopulla suuri, sillä kansakoulua edullisemmat kiertokoulut olivat yleistyneet nopeasti. Painetta seminaarien perustamiseen tuli myös kansakoulun puolelta, joka laajentui nopeasti ja päteviä kansakouluopettajia ilmaantui myös kyläkouluihin. Suurin osa kiertokouluseminaareista sai alkunsa yksityisistä aloitteista. Niin myös Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaari, jossa aloitteen teki kasvatusopin lehtori ja koulutarkastaja Olai Wallin.

Wallin ehdotti seminaarin perustamista J.H. Tuhkaselle (1851-1932). Tuhkanen oli ollut hospitanttina Jyväskylän seminaarissa, jossa opetusopilla oli merkittävä asema opetussuunnitelmassa. Hän aluksi epäili seminaarin perustamista taloudellisten vaikeuksien ja omien kykyjensä vuoksi mutta lopulta suostui. Vuosi 1889 kului suunnittelutyöhön ja virkavapaalla olleessaan Tuhkanen laati kiertokouluseminaarin ohjesäännön ja opetussuunnitelman. Esi-kuvia haettiin jo käynnissä olevasta Sortavalan seminaarista sekä vastaavista ruotsalaisista seminaareista. Perustamiskokous pidettiin 30.11.1889 Hämeenlinnan kaupungin kansakoulussa, jossa paikalla Wallinin ja Tuhkasen lisäksi oli kunnan johtomiehiä sekä muita seminaarihankkeen ystäviä. Perustamiskokouksessa todettiin tarve kiertokouluopettajaseminaarille ja Hämeenlinna nähtiin sijainniltaan sekä muilta puolilta olevan sille hyvä paikka.⁴⁶

Tämän jälkeen alkoivat seminaarin perustamisen valmistelut. Tuhkanen jätti perustamish-dotuksen Koulutoimen ylihallitukselle, joka toimitti sen eteenpäin Keisarilliselle senaatille.⁴⁷ Ehdotus hyväksyttiin sillä ehdolla, että opiskelijoilla olisi aluksi kahden kuukauden koeaika, jolloin heidän luonnettansa ja motivaatiota työhön sekä opiskeluun tarkkailtiin. Oppilaitoksen sijoituspaikka löytyi ns. Gaddin talosta Läntiseltä Linnankadulta (nyk. Sibeliuksenkatu 10-12),

⁴⁶ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat 1890-1920.

⁴⁷ Syrjä 1973, 45.

josta vuokrattiin seminaarin käyttöön kaksi huonetta. Tilat olivat melko vaatimattomat ja se kalustettiin kaupungin kansakoulun käytöstä poistetuilla vanhoilla pulpeteilla. Vuosien kuluessa seminaarin opiskelijavahvuus vaihteli 30–60 opiskelijan välillä, joten tilojen ahtaus pysyi ongelmana myös myöhemmin. Vuosisadan vaihteessa tilanne kävi niin tukalaksi, että Tuhkanen päätti ostaa seminaarille talon 36 000 markalla Saaristenkadun ja Residenssinkadun (nyk. Hallituskatu) kulmassa olevan talon. Tuhkasen oma vuosipalkka oli melko pieni, vain 1300 markkaa, joka tuotti hieman taloudellista huolta seminaarin tulevaisuudesta ja uuden talon maksamisesta. Seminaari kuitenkin vuosittain valtioneapua, joka nousi vielä 1900-luvun puolella.

Perustettu seminaari oli tuomiokapitulin, että koulutoimen ylihallituksen alainen. Aluksi seminaarissa oli vain yksi vakinaisen opettajan virka, jota hoiti Tuhkanen. Lisäksi oli palkattu myös muutama tuntiopettaja, kansakouluopettajat Viktor Valtanen ja Edvard Hämäläinen. Kolmen lukukauden jälkeen palkattiin muutama vakituinen ”apuopettaja”, jolloin seminaarin opettajakunta, sekä sen toiminta, rupesi vakinaistumaan.⁴⁸ Taloudellisista vaikeuksista huolimatta seminaarin toiminta lähti hyvin käyntiin ja myönteisiä lausuntoja esitettiin ainakin tarkastaja Wallinin sekä lääninrovasti Josua Johanssonin toimesta.⁴⁹ Opiskelijamäärät olivat korkeita, jolla pyrittiin tasaamaan seminaarin taloudellisia menoja.

Seminaarin ohessa toimi myös mallikoulu, jossa seminaarin opiskelijat suorittivat opetusharjoittelua. Mallikoulun oppilaat olivat pääosin köyhälistön lapsia, jonka vuoksi kaupungin hallitus sekä muutkin hämeenlinnalaiset suhtautuivat seminaariin myönteisesti.⁵⁰ Säätyläisten lapsia oli erittäin vähän. Ensimmäiselle luokalle tulevien tuli olla vähintään seitsemänvuotiaita mutta tästä joskus joustettiin. Luokkia oli kolme, joskus poikkeustapauksissa kaksi. Mallikoulussa seurattiin hyvin samanlaista lukujärjestystä kuin seminaarissakin, ensimmäisellä luokalla oli 28 tuntia viikossa opetusta ja toisella 34.⁵¹ Seminaarin mallikoulun oppilaita kutsuttiin kaupungilla ”tuhkapussilaisiksi” ja heillä oli hyvät välit seminaarin opiskelijoihin.

⁴⁸ Syrjä 1973, 54.

⁴⁹ Syrjä 1973, 55.

⁵⁰ Syrjä 1973, 61.

⁵¹ Syrjä 1973, 63.

3.2 Opetussuunnitelma

Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelma mukaili kansakoulun opetussuunnitelmaa ja aiemmin perustettujen kiertokouluseminaarien sisältöjä. Opetussuunnitelmia ei kirjoiteta missään tyhjiössä, vaan ne perustuvat opetussuunnitelman laatijoiden käsitykseen, miten yhteiskunta ja opetussuunnitelma kasvavat menneisyydessä.⁵² Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelma siis pohjautui yhteiskunnalliseen tilanteeseen ja opetuksen tavoitteisiin. Mallia johtaja Tuhkanen oli hakenut Sortavalan seminaarista, joten asiasisältö mukaili muita tuon ajan opetussuunnitelmia. Seminaarin ohjesäännöissä määriteltiin kansakoulujen oppiaineiden kertauksen lisäksi lavennettuja tietopuolista oppimäärää uskonnossa, äidinkielessä, laskennossa, laulussa, opetusopissa ja kirjoituksessa.⁵³

Seminaarissa työskenneltiin vähintään 30 tuntia viikossa, johon kuului myös opetusharjoittelua. Lukujärjestys määriteltiin aina jokaisen lukuvuoden alussa. Seminaarin opettajat ehdottivat alkavan lukuvuoden lukujärjestystä ja seminaarin johtokunta sen hyväksyi. Tarkastelemani 15 vuoden aikana ei ollut kokouksien pöytäkirjoissa merkintää, että lukujärjestystä ei olisi hyväksytty.⁵⁴ Lukujärjestyksen pohja pysyi myös melko samanlaisena 15 vuoden ajan seminaarin toiminnassa, joten vanhat pohjat toimivat pitkään suuntana tulevien vuosien lukujärjestyksille. Vuotuiseen ohjelmaan kuuluivat myös syksyisin ja keväisin tehdyt retket kaupungin ulkopuolelle.⁵⁵ Karlberg (nykyinen Aulanko) oli yleensä halutuin kohde.⁵⁶ Myös kaupungin tehtaisiin tehtiin opintoretkeä.⁵⁷

Vaihtuvuutta opetusohjelmassa vuosien 1890–1905 aikana oli siis melko vähän. Lukujärjestyksetkin ja oppituntien paikat pysyivät vuodesta toiseen melko samanlaisina. Vuosisadan vaihteessa tuntijako Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarissa meni seuraavanlaisesti:

⁵² Arola 2007, 26.

⁵³ Syrjä 1973, 48–49.

⁵⁴ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat 1890-1920.

⁵⁵ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1903-1909).

⁵⁶ Syrjä 1973, 61.

⁵⁷ Syrjä 1973, 61.

Taulukko 1. Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin työjärjestys v. 1905.⁵⁸

Oppitunnit	Viikkotuntimäärät
Uskonto	6
Kirkkohistoria	1
Äidinkieli	7
Maantieto	2
Historia	5
Laskento	4
Opetusoppi	3
Kaunokirjoitusta	1
Laulua	5
Virsikanteleen soitto	2
Yhteensä	36

Oppitunteja pidettiin aamukahdeksasta kello viiteen päivällä klo 11–13 oli ruokatauko. Käytännöllistä opetusharjoittelua oli ainakin yksi tunti viikossa. Vapaapäiviä oppitunneista ei ollut useasti. Yleisimmät syyt vapaapäiville olivat markkinapäivät, juhlapyhät ja Venäjän keisarin kruunajais- tai syntymäpäivät.⁵⁹ Sunnuntait olivat joskus vapaita mutta eivät aina. Hyvin pitkälti kaikkina muina päivinä oli jotain opetusta. Opiskelu siis seminaarissa oli melkein kuin päivätyötä ja aikaa muulle oli erittäin vähän. Tämä tulee esiin myös siinä, etteivät seminaarilaiset olleet vakituinen näky Hämeenlinnan kaupungilla, vaan aika suurimmaksi osaksi kului opintojen parissa.

Ensimmäisenä lukuvuotena oli näiden oppiaineiden lisäksi myös luonnontietoa ja piirustusta, jotka kuitenkin poistettiin O. Wallinin ehdotuksesta opiskelijoiden liikarasiituksen vuoksi.⁶⁰ Historiassa myös oppimäärää hiukan kevennettiin. Piirustus palasi myöhemmin seminaarin viimeisinä vuosina opetusohjelmaan.⁶¹ Kanteleen soitto tuli opetussuunnitelmaan mukaan

⁵⁸ Tuhkanen 1905, 60.

⁵⁹ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirjat (1892-1909).

⁶⁰ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1892-1898).

⁶¹ Syrjä 1973, 58.

vuonna 1892 ja se pysyi siinä melkein koko seminaarin olemassaolon ajan.⁶² Seminaarin loppupuolella vuonna 1907 kanteleensoitto korvattiin urkuharmonilla, joita seminaari oli saanut Hämeenlinnan kaupungilta lahjaksi.⁶³ Ulkolukua ja kotitehtäviä seminaarissa annettiin paljon. Opintojen loppuvaiheessa keväällä suoritettiin tutkinto, jossa kuulusteltiin seminaarissa opetettuja aineita sekä suoritettiin mallikoulussa näytetuntien vetäminen.⁶⁴

Opetus oli hyvin opettajajohtoista ja siinä hyödynnettiin seminaarin hyväksytyjä opetuskirjoja sekä liitutaulua. Opetuskirjoista monet olivat J.H. Tuhkasen itse kirjoittamia ja hän olikin innokas oppikirjojen tekijä. Äidinkielessä kirjoitettiin paljon erilaisia aineita, joiden aiheet olivat erittäin monimuotoisia.⁶⁵ Oppilaat hyödynsivät näissä kaupungin laina- ja käsikirjastoa.⁶⁶ Seminaarin johtokunnan jäsen Olai Wallin tuki paljon uransa aikana kirjastoja ja hänen vaikutuksestaan on voinut kirjastojen hyödyntäminen tulla osaksi seminaaria. Tavoitteet luku- ja kirjoitustaidon oppimisessa näkyivät myös seminaarin opetuksessa. Äidinkielellä ja kirjoittamisella oli opetussuunnitelmassa suuri rooli.

Terveysoppi tuli kansakouluihin vuosisadan vaihteessa fysiologian ja anatomian sijaan.⁶⁷ Kiertokouluopettajaseminaarissa terveysoppi tuli opetussuunnitelmaan myös samoihin aikoihin vuonna 1905.⁶⁸ Opetuksen päiväkirjoja tarkasteltaessa terveysopin sisältö vaikutti pääasiassa kuitenkin käsittelevän ihmisen anatomiaa ja fysiologiaa.⁶⁹ Tässä mielessä kiertokoulu tuli jälkijunassa kansakoulua ja sen opetussuunnitelmaa. Mielenkiintoista on myös, että vuoteen 1905 asti puhuttiin pedagogiikasta opetusoppina mutta sen jälkeen ruvettiin käyttämään nimitystä kasvatustiede.⁷⁰ 1800-luvun lopussa kasvatustiede rupesi hitaasti itsenäistymään omaksi tieteenalaksi ja se katkoi siteitään teologisiin juuriinsa. Ehkäpä tämän muutoksen johdosta myös Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarissa vaihdettiin oppiaineen nimeä.

⁶² KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat 1890-1920.

⁶³ Syrjä 1973, 58.

⁶⁴ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirjat (1892-1909).

⁶⁵ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirjat (1892-1909).

⁶⁶ Syrjä 1973, 60.

⁶⁷ Nurmi 1979, 95.

⁶⁸ Syrjä 1973, 58.

⁶⁹ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1903-1909).

⁷⁰ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1903-1909).

4 SEMINAARIYHTEISÖ

4.1 Johtaja Tuhkanen

Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin kehittymisen kannalta keskeisin henkilö on Johan Henrik Tuhkanen (1851–1932), joka myöhemmin meni nimellä Juhani Heikki Tuhkanen. Hän toimi seminaarin johtajana sen perustamisesta loppuun saakka, pitäen muutaman vuoden tauon keskittyen tutkimuksiin ja kirjojen kirjoittamiseen. Hänen taustansa osittain selittää Tuhkasen myöhempiä mielenkiinnon kohteita.

Johan Henrik Tuhkanen syntyi Sotkamon Jormaskylässä Nuasjärven rannalla mäkitupalaiseen perheeseen. Arki oli ankaraa köyhyyden vuoksi mutta Johanin äiti opetti poikaansa lukemaan jo pieneltä iältä. Hänen äitinsä oli harras uskovainen ja hän halusi poikansa oppivan lukemaan, ennen kuin häneltä lähtisi näkö. Kuusivuotiaana pieni Johan Henrik osasikin jo Möllerin katekismuksen ulkoa ja lukea sujuvasti. Kyläläiset huomasivat myös pojan lahjakkuuden. Koska nuori Johan Henrik osasi hyvin myös ulkoa saarnoja ja kohtia katekismuksesta, alkoi hän saarnata lähikylissä. Lukukinkereiden tultua lähelle Jormaskylää huomasi myös rovasti nuoren Johan Henrikin taidot ja antoi hänelle sokeripalan sekä 15 kopeekan hopearahan katekismuksen ostoa varten.

Johan Henrik Tuhkanen pääsi Kajaanin ala-alkeiskouluun kreivi Friedrich Wilhelm Bergin apurahan avulla. Tämän jälkeen hän toimi kirjurina ja jatkoi opiskeluja. Uskonnollinen Johan olisi halunnut lähteä lähetystyöhön mutta hänen terveytensä esti sen. Hänen oli kuitenkin hankittava itselleen ammattitaito. Hän suoritti koneenhoitajan tutkinnon mutta lähti kuitenkin opetustyöhön. Ratkaisun tähän toi Jyväskylän seminaari, josta Johan Henrik valmistui vuonna 1872. Tämän jälkeen hän toimi eri paikkakunnilla kansakoulunopettajan roolissa ja myöhemmin myös koulutti kiertokouluopettajia. Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin perustamisen jälkeen vuonna 1890 hän toimi sen johtajana seminaarin loppuun saakka.

Seminaarintyöskentelynsä ohella hän oli tuntiopettajana Wetterhoffin kotiteollisuusopettaja-opistossa opettaen äidinkieltä ja laskentoa, samoin Hämeenlinnan kauppa-apulaisten ilta-koulussa, jossa hän opetti laskentoa.

Johan Henrik Tuhkanen myös kirjoitti sekä julkaisi paljon kasvatusta ja opetustyötä käsitteleviä kirjoja 50 vuoden aikajakson aikana. Hän itse teki monia alkeisopetuksen kirjoja, kuten ”Kirkko-historia kansakouluja varten” (1887), ”Käytännöllisiä ohjeita sisäluvun, uskonnon, laskennon, laulun ja kirjoituksen opettamisessa kiertokouluopettajia varten” (1893) ja ”Kotiaapinen lasten ensimmäistä opetusta varten” (1894). Kotiaapisesta tehtiin yhdeksän painosta, viimeisin vuonna 1920. Erittäin paljon hänen kirjoittamistaan kirjoista olivat kiertokouluopettajien opettamisen kehityksen tueksi tai suoraan oppikirjoiksi kiertokouluihin. Tässä Tuhkanen mahdollisesti oli nähnyt puutteita tuon ajan muussa opetusmateriaalissa. Lisäksi hän toimitti aikakauslehtiä, kuten ”Kyyhkynen” ja ”Koti ja kiertokoulu” lehteä. Tuhkanen sai kirjoistaan tunnustusta Senaatin Kirkollisasian toimikunnalta ja niiden kautta myös pieniä rahapalkintoja. Oppikirjojen tekeminen olikin melko kannattavaa, kunhan löysi niille kustantajan. Aikakauslehtien toimittaminen taas oli tappiollisempaa toimintaa tilaajakunnan ollessa hyvin pieni.

4.2 Seminaarin opiskelijat

Opiskelijoita kiertokouluopettajaseminaariin hakeutui paljon ja seminaarilla oli aina varaa valita opiskelijansa. Moni tuli tavallisen kansa riveistä, vaatimattomista ja jopa köyhistä oloista. Virkamiesperheitten lapsia oli seminaariin pyrkivien joukossa melko vähän. Lastenopettajan ammatti oli kuitenkin melko arvostettu, vaikkakin heikosti palkattu, ja varsinkin naisilla se oli harvoja hyväksytyjä ammatteja. Tavallisimmat nimitykset hakupapereissa ammatiksi ja sosiaalisiksi asemaksi olivat torpparin tytär, mökkiläisen tytär, työmiehen tytär, palvelusneito, tehtaan työntekijä jne. Tämä kertoo, että useimmat seminaariin pyrkivistä olivat naisia, joilla ei usein ollut mitään työpaikkaa. Monet hakijoista olivat kokeilleet ensin hakea kansakoulu-seminaariin ja kiertokouluopettajaseminaari toimi varavaihtoehtona. Useat Tuhkasen seminaarista valmistuneet jatkoivatkin kansakouluseminaariin jatkamaan opintojaan.

Kansakouluseminaareissa kolme neljäsosaa opiskelijoista oli kotoisin maaseudulta, joka ei varsinaisesti kerro paljoa, sillä kaupunkilaisten määrä Suomen väestöstä 1900-luvun taitteessa ohitti vasta 10 prosentin rajan. Kokonaismäärään suhteutettuna kaupunkilaisten määrä onkin yllättävän korkea. Kiertokouluopettajaseminaareissa maaseudulta tulleiden opiskelijoiden määrä on varmaankin korkeampi. Tuhkasen seminaariin suurin osa opiskelijoista tuli Hämeestä, mikä on ymmärrettävää, sillä seminaari kuitenkin Hämeessä sijaitti. Myös Länsi- ja Lounais-Suomesta tuli paljon opiskelijoita. Koillis-Suomi on selkeästi aliedustettuna, joka selittyy sillä, että sieltä tuli paljon kreikkalaiskatolilaisia katekeettoja Tuhkasen seminaariin kuunteluoppilaisiksi ja he suorittivat vain osan kurssista. Ohjesääntö kun sanoi, että seminaarin opiskelijoiden tulee kuulua evankelisluterilaiseen kirkkoon.⁷¹

Seminaarin opiskelijat vaikuttivat tyytyväisiltä saamaansa opetukseen. Oppitunteja pidettiin paljon myös sään salliessa ulkona pois ahtaista tiloista. Opiskelijat kehittivät erilaisia kilpailuja ja pitivät mieliä korkealla. Seminaarin opettajien olot olivat samankaltaiset, joten opiskelijoilla ei ollut siinä mielessä juurikaan valitettavaa. Kisojen lisäksi ainakin myöhempinä vuosina seminaarissa toimi myös opiskelijoiden huvitoimikunta. Se järjesti erilaisia juhlia, kuten joulu- ja kevätjuhlia. Kerran vuodessa pidettiin myös konventti. Ohjelmaan kuului isänmaallisia puheita, lauluja, kertomuksia, runoja, huvipostia ja leikkiä. Jopa johtaja Tuhkanenkin vaimoineen ja muut seminaarin opettajat olivat mukana piirileikeissä.⁷² Joinain vuosina julkaistiin myös seminaarin toverilehteä.

Mallikoulun oppilaat ja seminaarin opiskelijat vaikuttivat myös olevan kiintyneitä toisiinsa ja joidenkin oppilaiden sekä opiskelijoiden välillä jatkui kirjeenvaihtoa myös kevään lopetuksen jälkeen. Kiintymyksestä osakseen saivat myös seminaarin opettajat. Tuhkasen opetusta opiskelijat kuvailivat syvälliseksi ja antoisaksi sekä hänen uskonnonopetuksensa koettiin erittäin antoisaksi. Opettaja Siiri Lameria (ent. Sigred Lampén) muisteltiin lämmöllä hyväntahtoisena ja sielukkaana opettajana. Hän toimikin opettajana kiertokouluopettajaseminaarin toiminnan lopettamiseen saakka ja jatkoi siitä vielä juuri perustettuun Hämeenlinnan alakan-

⁷¹ Syrjä 1973, 93.

⁷² Syrjä 1973, 98.

sakouluseminaariin. Opiskelijat saivat myös kiitosta osakseen seminaarin opettajilta, joka tulee ilmi johtokunnan kokousten päiväkirjoissa ja seminaarin vuosikertomuksissa, joissa kiitettiin opiskelijoiden hyvää käytöstä ja ahkeruutta.⁷³

Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin ensimmäisen 15 vuoden kunniaksi julkaistun albumin lopussa on kokoelma J.H. Tuhkaselle lähetettyjä kirjeitä seminaarin entisiltä oppilailta. Niissä he kertovat toimeksiannoistaan ja työhistoriastaan sekä miten kiertokouluopettajana työskentely sujuu. Opiskeluaikoja myös joissain muisteltiin ja albumin julkaisua puolsi niiden muistelu. Yhdessä kirjeessä mainittiin, että albumi ”tulee elvyttämään nuoruuden aikuisia herttaisia muistoja” ja että ”niiden virkistäminen lisää henkistä kestävyyttä”.⁷⁴ Toisessa kirjeessä muisteltiin ”lämmintä henkeä, joka laitoksessa vallitsi ja joka oli omiaan kiinnittämään Johtajan ja oppilaat lähemmin toisiinsa” sekä rikkomuksista, että ”varoitukset ja neuvot tehtiin sydämellisellä ystävyydellä”.⁷⁵

Entisille kiertokouluopettajaseminaarin opettajille lähetettiin paljon terveisiä. Eräässä kirjeessä kiitettiin seminaarin opettajia ”niistä monista neuvoista ja opetuksista, jotka usein mielestäni elähyttävät ja virkistävät”. Kiertokoulutyön tärkeys myös nostettiin esiin monissa kirjeissä. ”Kehoituksemme on, että yhä edelleen toimitte innolla sydänten sytyttäjinä, sillä kun tuli kerran syttyä, niin kyllä se sitten palaa” oli viesti seminaariväelle yhdessä kirjeessä.⁷⁶ Oltiin kiitollisia saadusta koulutuksesta ja seminaarin tekemästä työstä. Melkein kaikissa kirjeissä oli uskonnollinen sävy ja työhön viitattiin usein ”Herran työnä”. Kiertokoulujen ollessa kuitenkin useimmiten seurakuntien alaisina, ei tämä kuitenkaan tule mitenkään yllätyksenä.

⁷³ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokouluseminaarin päiväkirjat (1892-1909); KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat 1890-1920.

⁷⁴ Tuhkanen 1905, 126.

⁷⁵ Tuhkanen 1905, 129.

⁷⁶ Tuhkanen 1905, 128.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET JA JATKOTUTKIMUSMAHDOLLISUUDET

Opetusohjelma noudatti pitkälti kansakoulujen omaa opetusohjelmaa. Tämä ehkä siksi, että kiertokoulujen haluttiin suoraan kilpailevan kansakoulujen kanssa. Kiertokouluopettajaseminaarissa opetuksen painotus oli kuitenkin ulkoluvussa, joka on ymmärrettävää, sillä siihen painottui myös kiertokoulujen opetus. Lukemaan- ja kirjoittamaan oppiminen kuuluivat kiertokoulujen tärkeimpiin tehtäviin katekismuksen ja kristinuskon oppien taitamisen ohella. Kaikki nämä taidot valmensivat kansaa suoraan rippikouluun. Hämeenlinnan seminaarissa äidinkieli ja uskonto kokonaisuudessaan veivätkin puolet viikkojärjestyksen oppitunneista. Kirjoitus- ja lukutaidon opettaminen olivat Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin opetussuunnitelman tärkeimmät tavoitteet. Heti tämän jälkeen painotus oli hengellisessä elämässä, joka kattoi katekismuksen, kirkkohistorian ja virsien laulamisen osaamista. Tavoitteet olivat kansan valistamisessa mutta myös hurskauden ylläpidossa.

Vaikka opetusohjelma pysyikin melkein samanlaisena, silti tarkastelemani ajanjakson lopulla myös Hämeenlinnan seminaarissa oli nähtävissä myös pieniä muutoksen tuulia. Terveysoppi tuli mukaan opetusohjelmaan, joka paikkasi luonnontieteiden puuttumista lukujärjestyksestä sitten seminaarin ensimmäisten toimintavuosien. Opetusopin nimen vaihtuminen kasvatusopiksi saattoi johtua kasvatustieteiden aseman itsenäistymisestä 1900-luvun vaihteessa. Vaikka hengelliset osa-alueet sekä luku- ja kirjoitustaito pysyivät vahvoina opetussuunnitelmassa, tuli mukaan myös tieteellisempää opetusta. 1900-luvun vaihde merkitsi murrosta myös kiertokouluopettajaseminaarien toiminnassa, ja siitä lähtien on ollut merkkejä uusien opetuksen tavoitteiden, jotka voitaisiin nähdä maallisempina, tuomisesta opetussuunnitelmaan.

Opetus toteutettiin niillä välineillä, tiedoilla ja taidoilla, joita seminaarin opettajilla oli käytössään. Opetusvälineistöä haalittiin sieltä mistä saatiin. Seminaarin opettajat vaikuttaisivat

opiskelijoiden kommenttien ja kirjallisuusaineiston perusteella olleen kuitenkin ammattitaitoisia ja suhtautuivat työhönsä intohimoisesti. Kiertokoulujen opettajien työ nähtiin tärkeänä kansan sivistämisessä ja laadukas kiertokouluopettajien koulutus hyödytti kaikkia. Seminaarin opettajakuntakin rupesi vakiintumaan ensimmäisen kymmenen vuoden jälkeen, jota varmasti helpotti tilaongelmien ratkaisu ja valtion apurahatuen jatkuvuus. Lisäksi vakiintunut opettajakunta vaikutti seminaarin ”henkeen”, josta ei lähteiden valossa puuttunut iloa tai hauskuutta. Tämä on merkittävää siinä mielessä, että vuosittain vaihtuvien opiskelijoiden kanssa voi olla vaikeaa pitää yllä perinteitä.

Opiskelijoita Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaariin tuli monenlaisista taustoista. Suurin osa heistä oli kuitenkin naisia, jotka tulivat vaatimattomista oloista. Opettajan työ oli tuohon aikaan harvoja yhteiskunnallisesti hyväksytyjä ammatteja naisille, joka varmasti vetosi monia opintojen pariin. Miehistä, kuten varmaankin myös naisista, monet hakivat nousua yhteiskunnallisessa asemassaan. Sijainniltaan Hämeenlinna oli hyvien liikenneyhteyksien päässä ja opiskelijoita tuli seminaariin kauempaakin kuin lähikunnista. Merkille pantavaa on, että suurin osa opiskelijoista ei kuitenkaan pysyvästi opintojen jälkeen toiminut kiertokouluopettajan ammatissa, vaan moni siirtyi joko kansakouluseminaarin kautta kansakoulunopettajaksi tai sitten vaihtoi alaa kokonaan. Opiskelupaikan valintaan on voinut siis vaikuttaa se, että kiertokouluopettajaseminaarissa opiskeltiin paljon samoja asioita kuin kansakouluseminareissa. Täten se voidaan nähdä siihen valmistavana koulutuksena.

Opiskelu seminaarissa koettiin mielekkääksi. Opiskelijoilla ja seminaarin opettajilla oli toisiinsa selkeästi hyvät suhteet. Opetus koettiin laadukkaaksi ja seminaarin opettajien neuvot arvokkaiksi uudessa työssä. Tämä myös siitä huolimatta, että opiskelu oli hyvin rankkaa ja monet opiskelijoista tulivat vaatimattomista oloista. Köyhemmistä oloista tuleminen on voinut lisätä opiskelijoiden kiitollisuutta saamastaan koulutuksesta ja mahdollisesta yhteiskunnallisen aseman noususta, jonka koulutus mahdollistaa. Eroamisia vuosittain oli melko vähän ja niistä suurin osa johtui taloudellisista syistä. Seminaarista valmistui koko sen olemassaolon aikana 1305 opettajaa, joka on kiitettävä luku alle 30 vuoden toiminta-aikana. Kirjeissä opiskeluaikoja muisteltiin lämmöllä ja seminaarille sekä sen opettajille toivottiin pelkkää hyvää.

Kokemusta historian tutkijat käyttävät pääasiassa reflektioimattomana arkiselitteenä enemmän kuin varsinaisena analyysikategoriana.⁷⁷ Se onkin käsitteenä historiassa hankala ja kiistanalainen. Lisäksi rajanveto tunteiden ja kokemuksen välillä on hankalaa sekä keinotekoisuudessa ihmisen muistiin.⁷⁸ Nämä asiat huomioon ottaen, on seminaarin opiskelijoiden kokemuksia ja tuntemuksia opiskeluajoilta hankala kuvata. Aineisto ei ole aina täydellistä ja osia siitä voi puuttua. Esimerkiksi kiertokouluopettajaseminaarin päiväkirjoista puuttuu kokonaan merkinnät seminaarin ensimmäisen kahden vuoden toiminnasta. Kokouspöytäkirjoissa kaikista ei välttämättä ole tehty merkintöjä ja tämä tuotiin ilmi myös seminaarin omassa julkaisussa.⁷⁹ Lisäksi johtokunnan kokouksia ei pidetty lukuvuoden aikana hirveän montaa. Varsinkin seminaarin ensimmäisinä vuosina kokouksia oli kokouspöytäkirjoihin vain muutaman kokouksen verran.⁸⁰ Tuhkasen seminaarin muistakin asiakirjoista on tärkeitä osia hävinnyt.⁸¹ Seminaarin albumi on johtaja Tuhkasen toimittama, joten siihen otetut entisten opiskelijoiden lähettämät kirjeet on hyvinkin voitu valita julkaisua varten suuremmasta määrästä kirjeitä. Vaikka kirjeissä kritisoitiinkin välillä kiertokouluopettajan työn raskautta, huonoa palkkausta, puutteellisia opetusvälineitä ja seurakuntien valvontaa, ei niissä ollenkaan kritisoitu Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaaria. On hyvin mahdollista, että sen kaltaiset kirjeet on voitu jättää julkaisematta, jos sellaisia kirjeitä on ollut. Valitettavasti alkuperäisiä kirjeitä ei ole säilynyt, joten tätä asiaa taitaa olla mahdoton selvittää.

Kiertokouluja tai kiertokouluopettajaseminaareja ei ole juurikaan Suomen kasvatushistoriassa tutkittu. Niillä kuitenkin oli suuri merkitys kansanopetukseen. Juuri kirkko olikin lähellä kansanopetuksen työkenttää, jonka pohjalle myöhemmin kansakoululaitos voitiin rakentaa.⁸² Hämeenlinnan seminaarin lisäksi Suomessa toimi muitakin kiertokouluopettajaseminaareja, joiden toimintaa ja opiskelijoita voitaisiin tutkia. Erilaisia muotoja kiertokouluista toimi ympäri Suomea, joiden toimintaa ja opettajia voitaisiin tarkemmin tutkia sekä vertailla toisiinsa ja kansakoululaitokseen. Tämä tutkimus kattoi Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin ensimmäisen 15 toimintavuoden, joten tutkimusta olisi mahdollista jatkaa tutkien seminaarin myöhempien vuosien toimintaa.

⁷⁷ Annola, Kivimäki & Malinen 2019, 10.

⁷⁸ Annola, Kivimäki & Malinen 2019, 25.

⁷⁹ Tuhkanen 1905, 57.

⁸⁰ KA, Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto, Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat 1890-1920.

⁸¹ Syrjä 1973, 87.

⁸² Halila 1949, 17.

LÄHTEET JA KIRJALLISUUS

Arkistolähteet

Kansallisarkisto (KA), Hämeenlinnan toimipiste

Kiertokoulunopettajaseminaarin arkisto

Kiertokoulunopettajaseminaarin päiväkirjat

Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1892-1898)

Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1898-1903)

Kiertokouluseminaarin päiväkirja (1903-1909)

Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat

Kiertokoulunopettajaseminaarin johtokunnan kokouksien pöytäkirjat (1890-1920)

Painetut lähteet

Tuhkanen, Usko. *Hämeenlinnan kiertokouluopettajaseminaarin albumi*; [toimittanut] J. H.

Tuhkanen. Hämäläinen: Hämeenlinna, 1905.

Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka. ”Millä opeilla opettajia koulutettiin?”. Teoksessa Heikkinen, Anja. & Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Annola, Johanna; Kivimäki, Ville & Malinen, Ville. *Eletty historia: kokemus näkökulmana menneisyyteen*. Tampere: Vastapaino, 2019.

Arola, Pauli. ”Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma ja yhteiskunnan rakennemuutos”. Teoksessa Kauranne, Jouko. et al. *Koululaitos itsenäisen Suomen rakentajana*. Helsinki: Suomen kouluhistoriallinen seura, 2007.

Autio, Sari. & Katajala-Peltomaa, Sari. & Vuolanto, Ville (toim.). *Historioitsijan arki ja tutkimuksen prosessi*. Tampere: Vastapaino, 2001.

Halila, Aimo. *Suomen kansakoululaitoksen historia. 1, Kansanopetus ennen kansakoulua ja kansakoululaitoksen synty*. Helsinki: WSOY, 1949.

Hargreaves, Andy. "Four ages of professionalism and professional learning." *Teachers and teaching* 6.2 (2000): 151-182.

Heikkinen, Anja. & Leino-Kaukiainen, Pirkko. ”Yhteiskunta ja koulutus”. Teoksessa Heikkinen, Anja. & Leino-Kaukiainen, Pirkko. (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Heporauta, F. A. *Suomen kansakoululaitoksen historia. 2. täyd. p.* Helsinki: Otava, 1945.

Hyyrö, Tuula. *Alakansakoulunopettajien valmistuksen kehitys Suomessa vuosina 1866-1939*. Tampere: Tampere University Press, 2006.

Hyvärö, Tuula. "Alkuopetus kiertokoulusta alakansakouluun". Teoksessa Heikkinen, Anja. & Pirkko. Leino-Kaukiainen (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Isosaari, Jussi. *Hämeenlinnan seminaari 1919-1969*. Helsinki: Valistus, 1969.

Kaartinen, Marjo. & Korhonen, Anu. *Historian kirjoittamisesta*. Turku: Kirja-Aurora, 2005.

Kivirauma, Joel. *Poikkeavuus ja kansanopetus ennen oppivelvollisuutta: tutkimus heikkolajaisiin ja pahantapaisiin oppilaisiin kohdistettujen toimenpiteiden muotoutumiseen vaikuttaneista tekijöistä erityisesti Turun ja Tampereen kansakouluissa*. Turku: Turun yliopisto, 1987.

Maunula, Jyrki. *Hämeenlinnalaisia 1639-1989*. Hämeenlinna: Hämeenlinnan kaupunki, 1989.

Melin, Vuokko. *Alkuopetus Suomen maaseudulla ennen oppivelvollisuuslakia 1866-1921. 1, Alkukoulu 1866-1906*. Turku: Turun yliopisto, 1977.

Nieminen, Marjo. "Uusien historioiden avaamia näkökulmia kasvatushistoriaan". Teoksessa Rantala, Jukka. et al. *Koulu ja kansalaisyhteiskunta historiallisessa perspektiivissä*. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 2003.

Nikander, Esko. "Kirkollisen ja maallisen kouluhallinnon eroaminen". Teoksessa Heikkinen, Anja. & Leino-Kaukiainen, Pirkko. (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Nurmi, Veli. *Opettajankoulutuksen tähänastinen kehitys*. Helsinki: WSOY, 1979.

Peltonen, Matti. *Mikrohistoriasta*. Helsinki: Gaudeamus, 1999.

Quicke, John. "Work, education and democratic identity." *International Studies in Sociology of Education* 6.1 (1996): 49-66.

Rantala, Jukka. "Kansakoulunopettajat". Teoksessa Heikkinen, Anja. & Leino-Kaukiainen, Pirkko. (toim.) *Valistus ja koulunpenkki: kasvatust ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2011.

Syrjä, Urpo. *J. H. Tuhkanen ja hänen seminaarinsa*. Hämeenlinna: [U. Syrjä], 1973.

Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Uudistettu laitos. Helsinki: Tammi, 2018.

